

[3] 2015 3[1]

АГГ+ часопис за архитектуру, грађевинарство, геодезију и сродне научне области
ACEG+ Journal for Architecture, Civil Engineering, Geodesy and other related scientific fields

002-017 **Оригинални научни рад** | Original scientific paper

UDK I UDC 711.4.01:711.523

DOI 10.7251/AGGPLUS1503002C

Рад примљен | Paper received 17/12/2015

Рад прихваћен | Paper accepted 25/12/2015

Малина Чворо

*Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет Универзитета у Бањој Луци, Булевар
Војводе Степе Степановића 77/3, Бања Лука, Република Српска, e-mail: mcvoro@agfbl.org*

КВАЛИТЕТ ПРИОБАЛНОГ
ПРОСТОРА У ГРАДОВИМА

QUALITY OF WATERFRONTS
IN THE CITIES

Оригинални научни рад
Original scientific paper
Рад прихваћен | Paper accepted
17/12/2015
UDK | UDC
711.4.01:711.523
DOI
10.7251/AGGPLUS1503002C

Малина Чворо

Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет Универзитета у Бањој Луци, Булевар
Војводе Степе Степановића 77/3, Бања Лука, Република Српска, e-mail: mcvoro@agfbl.org

КВАЛИТЕТ ПРИОБАЛНОГ ПРОСТОРА У ГРАДОВИМА

АПСТРАКТ

Под приобаљем подразумевамо просторни потез дуж уређених и природних обала у граду, које су безбједне од плавних вода. У раду се дефинише појам приобаља и анализирају особености овог специфичног градског простора. Основне морфолошке карактеристике градова чији је положај лоциран уз водени руб одређене су односом урбане структуре према води, а њихов идентитет је веома често резултат специфичних вриједности остварених у јединственом простору приобаља и акваторија. Простор приобаља специфичан је у односу на друге просторе у граду, а тема овог истраживања је анализа његових основних карактеристика: физичке изграђености, функције и културног идентитета.

Кључне ријечи: приобаље, физичке карактеристике, функционалне карактеристике, културни идентитет, урбана средина

QUALITY OF WATERFRONTS IN CITIES

ABSTRACT

A waterfront is a stretch of land alongside landscaped and natural banks in a city, which are safe from flood waters. This paper analyses the characteristics of this particular urban space. The basic morphological characteristics of cities located along the water edge are determined by the relationship of the urban structure to the water and their identity is very often the result of specific values realized in the unique space of a waterfront and coastal waters. Waterfront space is specific in relation to other spaces in the city and the subject of this research is the analysis of its basic characteristics: physical structure, function and cultural identity.

Key words: waterfront, physical characteristics, functional characteristics, cultural identity, urban environment

1. УВОД

Под приобаљем се у раду подразумејева просторни потез дуж уређених и природних обала у граду, које су безбједне од плавних вода. Основне морфолошке карактеристике градова чији је положај лоциран уз водени ток или водену површину одређене су односом урбане структуре према води, а њихов идентитет је веома често резултат специфичних вриједности остварених у јединственом простору приобаља и акваторија.

Овим радом биће дефинисан феномен приобаља као специфичног градског простора насталог у непосредном контакту града са водом, кроз његову функцију, форму и културни идентитет. Истраживање приобаља градова у циљу разумијевања његовог постојећег стања, као почетну тачку ставља увид у процес настанка и развоја простора приобаља, јер је развој обалног подручја неријетко парадигма развоја читавог насеља.

2. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА ПРИОБАЉА

Простор приобаља као елемент просторне структуре града представља мјесто сусрета природног елемента воде са физичком структуром града као изграђеном компонентом. У овом раду се истражује феномен приобаља, подразумевајући да се то односи на водени руб који се налази у урбаној средини. Неке од дефиниција овај дио града повезују са његовом природом простирања. Тако га Транцик [1:105] категорише као линеарни систем отворених простора који се простиру кроз град повезујући једно мјесто са другим. По Хојлеу [2:439-448] ово је специфичан простор у граду који је врло линеаран, али и веома ограничен, није еластичан и садржи у себи много тога. Постоје и дефиниције приобаља које се вежу само за његову функцију луке и означавају га као област многобројних активности.

Можда је једна од свеобухватнијих дефиниција урбаног приобаља она по којој је то простор уз водени руб у градовима свих величина. Вода може бити ријека, језеро, океан, залив и/или канал. Приобаље укључује све од станишта дивљих животиња до контејнера у луци и широки спектар активности које су садржане у насумично или јединствено изграђеној структури, са мање или више власника и учесника. Ова област може да укључи и зграде који нису директно на води, али су везане за њу визуелно, историјски или у оквиру неког ширег контекста. [3:129]

Урбано приобаље остварује интензиван и интерактиван однос са окружењем захваљујући свом основном карактеру – физичкој отворености. Отворени простор у граду је дефинисан кроз два основна значења. Једно значење повезује појам отвореног простора са појмом слободног простора – као физички незатвореног. Друго значење је базирано на директном значењу ријечи отворен / offen, open /, али у смислу простора који је отворен за коришћење, дат свима на располагање, кроз који се слободно пролази. [4:31-33] Линч га описује као простор отворен и слободан за активно коришћење и делање, отворен и слободан за поглед и разумијевање, отворен и слободан за пролазак, отворен и слободан за нова опажања и искуства. [5:27]

Физичка повезаност отворених јавних простора је битно обиљежје приобаља, које се огледа кроз могућност сагледавања у кретању и условљеност перцепције кинетичким и динамичким факторима. Утицај на обликовање простора се манифестује посебним захтјевом за квалитетом обликовања не само статичних композиција, већ и укупне слике града која се доживљава у кретању. Значај ових простора за унапређење квалитета

урбане средине давно је препознат, а у контексту конкуренције градова њихова улога постаје све значајнија. Према Европској урбанистичкој повељи „у принципе, које у циљу очувања и његовања урбаног амбијента треба поштовати, убраја се и газдовање и управљање отвореним површинама у граду које представљају интегрални дио савременог урбаног развоја.“ [6:1]

Простор приобаља специфичан је у односу на друге просторе у граду. Простор приобаља у граду је сав онај простор који се налази директно уз линеарни потез обале на урбаној територији. То је интегрални простор градске структуре, било да је изграђен или не, било да је планиран или не, различитих намјена и садржаја. У зависности од начина коришћења и газдовања може бити јавни, полујавни или приватни. У склопу урбаног пејзажа ово су неозелењени, озелењени градски амбијенти или сачувани дијелови природе која прожима град.

3. ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОСТОРА ПРИОБАЉА

Посебност неког мјеста можемо посматрати кроз ниво повезаности са карактеристикама изграђеног простора, његовим особеностима, те кроз ниво активности, односно сврхе тог простора. Обје групе карактеристика неопходно је интегрисано сагледати, јер се само тако испољава свеобухватан карактер одређене средине. Физичка структура града не може се посматрати нити истраживати као последица било ког посебног аспекта урбаног живота – економских активности, социјалних односа, традиције, политике, технологије или природних фактора. Она је увијек израз свеобухватности друштвене заједнице и то у њеном континуитету.

Када градски простор посматрамо са архитектонског и урбанистичког становишта, можемо издвојити три најзначајније његове карактеристике:

- Физичка структура или изграђеност је основно својство сваког насеља, односно изграђеног простора. Пошто је урбано приобаље везано за град, његова физичка изграђеност или неизграђеност једна је од основних карактеристика која је предмет истраживања.
- Функција или садржај је карактеристика која се односи на активност или сврху као својство урбаног простора. Како задовољавање људских потреба представља узрок намјерних активности, физичка структура и њена функција су најзначајнији елементи изграђености неке средине.
- Поред физичке структуре и функције, које представљају главне карактеристике градских простора, културни идентитет се такође појављује као битна карактеристика, која кроз менталитет, традицију, темперамент и искуство одређене средине битно утиче на саму функцију и форму градског простора. [7:78]

3.1. ФИЗИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИОБАЉА

У архитектури појам физичке структуре представља својеврстан синоним за град. Ранко Радовић описује појам грађене средине као конкретни физички простор људске егзистенције, „оквир постојања и развоја, људске акције, историје и будућности“, указујући на оне карактеристике изграђеног простора о којима ће овдје бити говора. Такође, аутор наводи и класификацију физичких структура према садржају, дијелећи их на грађене физичке структуре и природне физичке структуре / ријечни токови, обале, зелене и парковске територије /.

„Под физичком структуром се сматрају све материјално постојане структуре, а подразумејева се како њихова форма тако и њихова материјализација. Уколико првенствено говоримо о форми, физичка структура града се може схватити и као његова морфологија.“ [8:17] Водени токови, површине или пространства дају облик граду, биљеже главне потезе, опредјељују просторну еволуцију. Вода је и граница и спој, она биљежи град, даје просторни и ликовни печат. Функционалне, биолошке, техничке, саобраћајне, климатске, ликовне и историјске вриједности воде у насељу су такве да се може говорити о рађању града из воде. [9:41-42] Истовремено, деструктивна дејства воде / ерозија, поплаве, подземне воде и сл. / на сличан начин одређују урбану форму.

3.1.1. Положај града уз водено тијело

Однос између положаја приобаља у односу на структуру града са једне стране и укупне морфологије градског ткива са друге, узајаман је и промјењив, посматрано кроз вријеме. Без обзира да ли је град настао спонтано, на основу принципа базираних на традицији и обичајима становништва или је детаљно планиран, конфигурација приобаља значајно утиче на цјелокупан развој и формирање структуре града. Стога се приобаље мора посматрати као интегрални дио градског простора, а не као његов независан елемент.

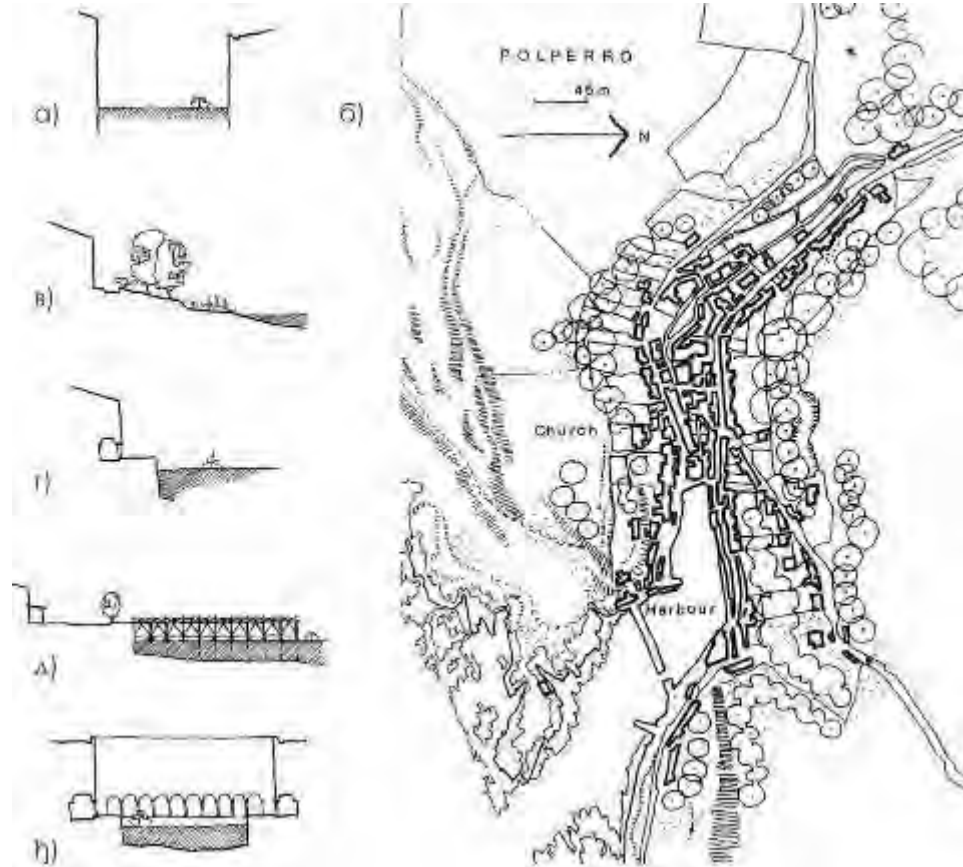
Положај града у односу на непосредно окружење представља једну од његових најзначајнијих морфолошких карактеристика. Основна и најзначајнија функција питке воде је везана за опстанак људи у градовима. Како наводи Ђокић, градови се у односу према воденој поршини или току, а у зависности од њихове конфигурације, могу сврстати у сљедеће групе:

- град уз ријеку,
- град у заливу,
- град полуострво,
- град острво,
- град окружен каналима. [10:44]

3.1.2. Типови воденог руба

Наведене групе градова, а посебно њихове приобалне зоне ослањају се на одређену врсту воденог тијела. У том смислу разликујемо неколико типова обала, одређених на основу карактеристика воденог руба:

- Вертикални водени руб, односно литица, / Слика 1.а /
- Перфорирани водени руб, / Слика 1.б /
- Насип или плажа, / Слика 1.в /
- Чврсто изграђена обала или кеј, / Слика 1.г /
- Пристаниште са молем, истуреним на површини воде, / Слика 1.д /
- Водени руб који обавија или затвара воду у форми залива или отвореног трга,
▪ /Слика 1.ђ /
- Тип насеља које прати традицију погодности ”окретања леђа” води, користећи је као одводни канал. [11:148-155]

Слика 1. Приказ различитих форми воденог руба: а. Вертикални водени руб, б. Перфорирани водени руб, в. Насип или плажа, г. Изграђена обала или кеј, д. Пристаниште са молем, њ. Залив или отворени трг

Тип обале који има форму вертикалног руба, литице, гдје су зграде постављене уз саму ивицу воде углавном се везује за 19. вијек и градске канале чији је руб дефинисан вишеспратним објектима. Најчешће су то складишта и производни погони који располажу власништвом над земљиштем све до линије канала. Цијелом дужином фронта ових објеката углавном не постоји могућност јавног приступа обали. У Венецији, на примјер, фронт према каналу чини низ палата оријентисаних на канал и са приватним приступом. У Брижу је каналима у одређеним дијеловима града дат исти овакав третман, али са случајевима урбаног фронта који чине зграде сакралног карактера. / Слика 2. /

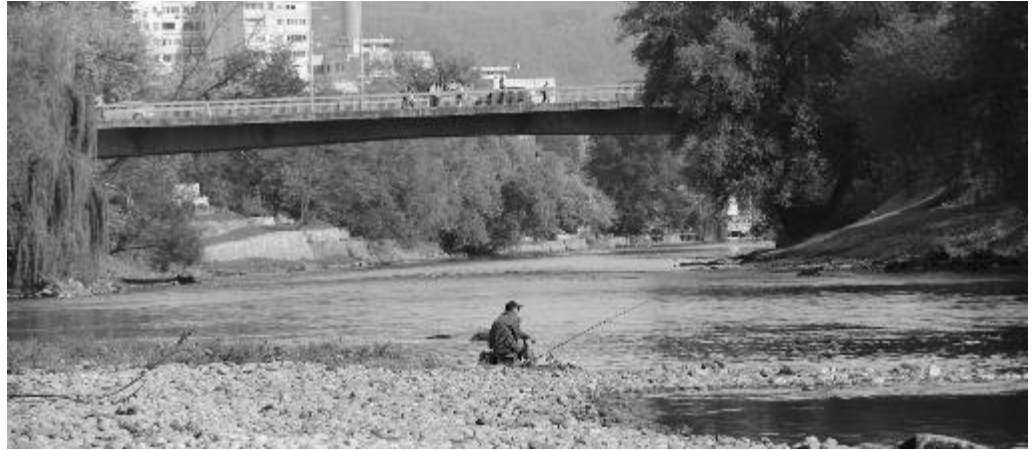

Слика 2. Вертикални водени руб: Сакрални фронт, Бриж и трговачко-занатска четврт, Мостар

Перфорирани водени руб, има за модел традиционално рибарско село, са уским продорима и пролазима јавног карактера који воде према обали и кеју. Томас Шарп овако описује ову форму воденог руба: „Готово да се види из основног плана оваквог села да су њихови градитељи намјерно одбили да признају постојање великог природног елемента у близини њиховог кућног прага. Куће су углавном леђима окренуте према мору или се истински крију од погледа у склониште литице... Куће рибарског села набијене су чврсто у заједничке гомиле на уским, вијугавим улицама заједно стварајући топлину заклона, уточиште.“ [12:25] Дуга и уска Piazza Degli Uffizi у Фиренци може бити класификована у овај тип приступа обали, тзв. перфорирани водени руб. Дуга галерија овог трга повезује обалу ријеке Арно са централним градским тргом Piazza Della Signoria.

Природни насип или плажа представља облик обале који је обично повезан са ријечним током који успорено вијуга крајоликом или са природним условима карактеристичним за већи дио приступачне обале мора или језера. Карактеристична је и за градске средине са воденим током код којих је основна функција природног насипа повезана са контролом загађења и одржавањем животне средине или једноставно као природни руб у пејзажу рекреативног градског простора и зелени коридор. Рекреативне и спортске активности становника везане за обалу ријеке дио су опште прихваћених културолошких вриједности у урбаним срединама. Овакав примјер, гдје природне стрме обале ријеке уводе елемент природе у град, до данас су карактеристичне за Бањалуку. / Слика 3. /

Чврсто изграђена обала или кеј срећу се код лучких градова. Третман воденог руба подразумијева изграђену обалоутврду према води и постојање кеја који је паралелан са линијом водене површине. У полеђини кеја лоциране су зграде, а приступ јавном простору омогућен је између њих и води до централне зоне града или насеља. Изразит примјер урбане форме чврсто изграђене обале или кеја су водени фронтови Њујорка или Хонг Конга. Амстердамски канал је дефинисан формом криве улице која се својим затвореним фронтима огледа у води, а њена дужина наглашава низом мостова који повезују супротне стране канала. Овај водени руб карактерише и префињен начин употребе двоструког пристаништа дуж обе стране воденог тока.

Слика 3. Природни насип или плажа: рекреативне активности на обали ријеке, Бања Лука

Пристаниште, мол и друге изграђене структуре на води у форми плутајућих конструкција основни су елементи за планирање и пројектовање објеката на обали, најчешће намијењених за слободно вријеме, разоноду и рекреацију. Забавни карактер марина, пристаништа и молова, карактеристичан је за многа обална одмаралишта у познатим туристичким дестинацијама, посебно у Великој Британији. Мологи са својим кафеима, бутицима и продајним тезгама су продужетак обалне улице: променада за опуштајући одмор корисника, те непосреднији контакт са водом. Плутајуће структуре се користе на воденим токовима и површинама са регулисаном или очекиваном промјеном водостаја.

Шести тип воденог руба карактерише изграђена обала која затвара водену површину у форми *залива или отвореног воденог трга*. Градови попут Ђенове, Солуна или А Коруње искористили су природно окружење увале, додатно заштићено околним узвишењима, за формирање насеља. У средишту града се налази водена површина већих димензија око које се затвара формирана градска структура. Слика 4., лијеви приказ, показује један од централних градских залива у А Коруњи. Са друге стране, Ливерпул – Алберт докови су примјер употребе изграђених физичких структура као пратиоца, руба, велике водене масе. У овом случају, приземља зграда која аркадама затварају отворени простор обједињавају cjелокупну урбану композицију. Ако се за канале Венеције може рећи да су водене улице, онда је ово еквивалентан примјер трга на чијој се воденој површини рефлектују околне архитектонске форме. / Слика 4, десни приказ /

Слика 4. Залив или отворени трг: градска структура у заливу, А Коруња и водени отворени трг, Ливерпул

Многи природни водени токови у урбаним срединама каналисани су путем бетонских пропуста или уређени као отворени атмосферски одливи. Овакав инжињерски принцип у служби је традиције унапређења јавног здравља и санитарне хигијене. У том смислу, он слиједи облик урбаног развоја градова који подразумева *окретање леђа ријеци* коју истовремено користи као одводни канал, „канализацију“. И у градовима у Републици Српској и БиХ постоје разни примјери оваквог односа према води који се првенствено препознаје у појединим историјским или функционалним цјелинама приобаља. Код оваквог воденог руба, лице града није окренуто ка ријеци, а приобаље је изоловано, запуштено и не користи се. / Слика 5. /

Слика 5. Водени руб као урбано залеђе: Куала Лумпур

3.2. ФУНКЦИОНАЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИОБАЉА

С обзиром да живот није апстрактна формула, већ се увијек одвија у неко одређено вријеме, на одређеном простору и у некој људској заједници, и физичка структура града је увијек интегрални дио неке конкретности, одређене заједнице, људских интереса и моћи. Тако је и урбана структура одређена не само формом објеката него и садржајем живота у њој. Друштвени контакт и начин живота урбанизованих заједница сложени су израз и посљедица њиховог степена развијености, облика рада и производње, укупних

економских активности, броја становника, друштвених сила, функција града, начина кретања и основних технолошких система. [9:41]

Поједине манифестације и садржаји живљења, од античког полиса до савременог града, остали су слични: динамичност, космополитизам, емпатија, коришћење институција, успостављеност граница између јавног и приватног / у духовном и материјалном смислу /. [13:45-47] Физичка структура неодвојива је од свог садржаја, она настаје као производ настојања човјека да се задовоље одређене потребе а једном створена постаје вриједност за себе. У свом дугом животном вијеку у стању је да се функционално трансформише и надживи сврху која јој је била намијењена и због које је изграђена.

3.2.1. Промјењивост функција градског приобаља

Функционалне карактеристике структуре приобалног простора у граду могу се сврстати у двије основне групе: промјењивост и разноврсност. Историјски гледано, простор приобаља је имао велики број различитих функција од којих су се неке задржале до данас, док су друге нестале у различитим временским периодима. Осим бројности, функције градског простора су карактеристичне и по томе што се неке од њих појављују истовремено на једном градском простору, успостављајући узајамну комплементарност. [7:91] Појава великог броја активности које се одигравају на једном простору само доприноси његовом значењу, док са друге стране открива сложеност феномена градског простора. Промјењивост је битна карактеристика приобалног простора, а разлога за промјену има много. Повећање просторног обухвата града, стагнација, односно изумирање одређене функције, настајање нове, општи напредак у техничким и технолошким аспектима друштва, културни развој заједнице подразумевају динамичност града.

Развијеност морфологије и програма урбане обале зависи директно од интереса заједнице. [14:72] Присутност воде је дуго обликовала људско друштво. Простор уз ријеку је значајан живот, важан простор за исказивање моћи града, а приступ приобаљу је био омогућен свима. Вода је још увијек извор живота, јер ни савремени град не може нормално функционисати без адекватног водоснабдјевања. Привреда и трговина града зависиле су у великој мјери од градске луке, а његова одбрана је била директно ослоњена на просторну организацију у корелацији са воденим тијелом. Приобаље је било доминантно средиште привреде, индустрије и транспорта. Сви ови аспекти довели су до развоја урбане обале као мјеста изузетно интензивних активности, велике фреквенције путника, робе и капитала, те конгломерације архитектонских програма свих врста укључујући ту и становање. Кретање роба воденим транспортом је данас значајно смањено од свог врхунца оствареног у деветнаестом вијеку. Обалска подручја су током историје коришћена и као јавни простори града у традиционалном смислу. Овакав развој типологије јавних градских простора у приобаљу карактеристичан је за градове који су морфолошки у потпуности интегрисани са воденим током или воденом површином попут Венеције, Амстердама, Бордоа или Лисабона. Тако су неки од најпознатијих и најљепших тргова свијета свој положај везали управо за обалу воденог тијела.

Физичке манифестације потреба људске јединке за заједништвом, потреба за припадањем колективу и колективној психологији материјализују се кроз све врсте окупљања у јавном градском простору / фестивали, манифестације, демонстрације /. [15:22-24] У неким мјестима, вода је повезана са људима кроз своје духовне активности као што је у ријеци Ујјаин у Индији. Линеарне платформе дуж ријеке Ујјаин су обликоване

као одговор на духовне активности које захтјевају да хиљаде људи приступи води у одређеном периоду године.

3.2.2. Разноврсност функција градског приобаља

Могуће је на више начина систематизовати велики број функција које су присутне у приобаљу. Један од њих односи се на подјеле функција приобаља које произилазе из њиховог историјског развоја, класификујући их тако на константне / којих има мало / и промјењиве / које су веома разноврсне /. Други начин претпоставља посматрање активности у приобаљу на два нивоа: догађања која су везана за само водено тијело и она која су у вези са отвореним и изграђеним простором приобаља.

Доступност је важна релација између воде и приобаља, неопходна за развој града на обали. Њен значај се огледа у примјерима градова који су били недоступни воденом транспорту, а гдје је увођењем система канала град добио карактер велике луке. [16:36] Такав је и примјер града Манчестера, који се системом канала изграђених у 19. вијеку повезао у токове воденог саобраћаја као окоснице развоја земље у том периоду.

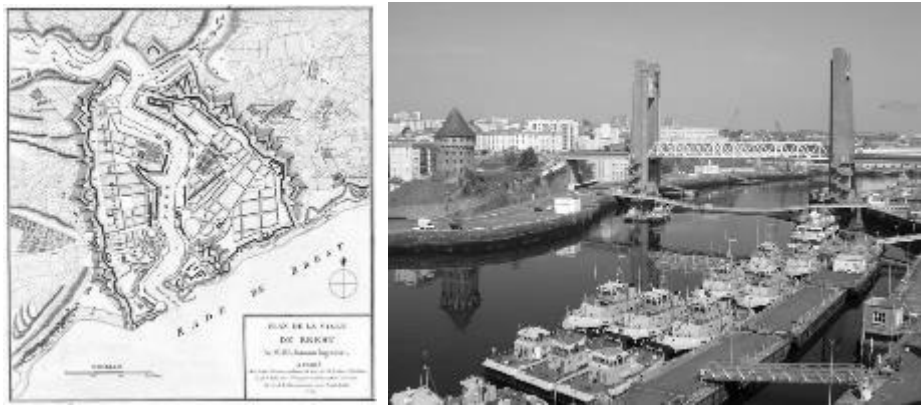
Ако посматрамо издвојено функционалну димензију простора уз обалу, општу подјелу је немогуће узети са потпуном досљедношћу јер је у многим конкретним случајевима евидентна комбинација више различитих функција у потезу урбаног приобаља. Ипак, у односу на најдоминантнији карактер приобаља, можемо препознати његову продуктивну, протективну, украсну и рекреативну функцију. [17:337]

Протективна улога приобаља је дефинисана заштитом градова и насеља и почива на води која опкољава изграђену структуру. Некада су то природне, а некада изграђене водене површине у виду канала које одвајају град од непосредног окружења. Функција воде која штити дубоко је везана за развој европског града који почива на средњевјековним коријенима насеља у зидинама. Код средњевјековног утврђеног града, који се брани зидинама уз ријеке, природне рукавце или вјештачке канале, контакт са обалом је минималан. У случају Прага на Влтави, уски природни гребен на лијевој обали ријеке, оријентисан у правцу исток - запад, иницијално је мјесто позиционирања тврђаве Храдчани, а затим се средњевјековни утврђени град раширио и на заравњеном земљишту десне обале Влтаве. / Слика 6. /

Слика 6. Протективна улога приобаља: утврђени град на гребену изнад ријеке, Праг

Продуктивно приобаље, лука, урбани је оквир погодан за експлоатацију мора или велике пловне ријеке. Већина градова на води, посебно они највећи и најважнији су уједно и лучки градови. За ове градове, лука врло често представља примарни привредни ресурс, са веома значајним утицајем који досеже изван граница града и простира се на великој територији окружења. У Француској, на примјер, за вријеме владавине Луја XIV основана су три нова града - луке на ријеци Charente како би били заштићени прекоморски интереси краљевине. Brest, Lorient и Rochefort су били центри изградње француске краљевске флоте и главне државне базе предвиђене за иностране трговинске компаније. / Слика 7. /

Слика 7. Продуктивно приобаље: заштићена прекоморска лука - град, Брест

Украсну улогу приобаља могуће је пратити само на мањем броју примјера. Разлог за то је стављање културног значаја остварених артефаката у овом дијелу града у други план у односу на његове привредне функције. Париз је захваљујући позицији краљевске палаче у Лувру уз руб ријеке Сене, почео да регулише њене обале. Зграда факултета "College des quatre nations", изграђена 1662. године, први је монументални јавни објекат у Европи пројектован тако да своје лице окреће ка ријеци. Након тога, зграда „Les Invalides“ се среће са ријеком потезом широког врта, што је поновљено и у концепту зграде „Ecole Militaire“ из 18. вијека. / Слика 8. /

Слика 8. Украсна улога приобаља: приказ зграде College des quatre nations из 17. вијека и савремени приказ Notre Dame преко Сене, Париз

Санкт Петербург је такође изврстан примјер регулације ријечне обале са циљем окретања лица града ка ријеци. Гранитом обложени кеј ријеке Неве мјесто је из ког су изникле монументалне грађевине централног градског округа. Висина објеката повећана је на обавезних 20 метара, а детаљи на фасадама, попут линије вијенца, пажљиво су контролисани.

Приобални градски пејзаж намијењен слободном времену и рекреацији имитира урбани прототип који је потпуно другачији од радне верзије лучког града. То се првенствено односи на варијанту приморског љетовалишта које доживљава свој пуни развој у касном 18. вијеку. Идејна форма ових мјеста је намијењена опуштању и удисању морског ваздуха, па је и планирање обале са импресивним променадама било усклађено са основним концептом оваквих градова. Први примјер града са рекреативном функцијом приобаља је Брајтон у Енглеској, мјесто гдје становници Лондона одлазе да уживају у сланим купкама. / Слика 9. /

Слика 9. Рекреативна улога приобаља: променада уз морску обалу, град Брајтон са почетка 19. вијека

Глобалне промјене у индустрији у последњих тридесет година, заједно са технолошким напретком, довеле су до ослобађања великих приобалних подручја у градовима и стварања предуслова за њихов нови развој. Ово је омогућило поновно коришћење приобалних територија у циљу развоја нових садржаја везаних за слободно вријеме становништва. Тако постају популарне активности у простору приобаља које служе за одмор, разонду, рекреацију, туризам, културу и/или образовање. Идеја о мултифункционалности обале / mixed-use, multi-use / одржала се до данас и представља један од основних приступа у артикулацији и планирању урбаног приобаља.

3.3. КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ КАО КАРАКТЕРИСТИКА ПРИОБАЉА

Просторна структура града не може се сагледати без познавања друштвеног и историјског тренутка, политичког и економског система, менталног и колективног размишљања и понашања његовог становништва. Градски простор на одређени начин садржи историју и репрезентује одређену културу, па се стога културни идентитет такође појављује као битна карактеристика, која кроз: менталитет, традицију, темперамент и искуство одређене средине, битно утиче на саму функцију и форму градског простора. [10:220]

3.3.1. Идентитет мјеста

Идентитет мјеста можемо посматрати на два различита нивоа. Један ниво је повезан са просторима и особеностима његове изграђености, а други се односи на активности које се унутар тог простора догађају. Наведене карактеристике се не сагледавају одвојено, посматрајући их истовремено можемо ишчитати комплетан карактер одређене средине.

Градско приобаље је, као елемент изграђене структуре града, увијек везано за одређено мјесто, односно поднебље. По Линчу, његов идентитет се, као и било ког другог дијела градске структуре, може сагледати и измјерити помоћу анализе особености његових физичких карактеристика те садржаја и активности које се на том простору одвијају. Посебности средине у којој се град и његово приобаље налазе издвајају га од осталих средина и чине дио његовог социо-културног идентитета. Линч у свом дјелу *Слика једног града* наводи да је идентитет простора мјерљив тестом препознавања, присјећања и дескрипције. Испитаници могу да препознају фотографију или неку другу представу одређеног простора и да га се присјете, вербално или графички. [5:55] Идентитет простора је за корисника збирка података о простору. На основу својих добрих или лоших искустава са простором корисник може одредити своје личне вриједности, ставове и вјеровања о физичком свијету. Појединац несвјесно уноси у своје трајно сјећање / у свој идентитет / „оцјену“ простора. Да ли простор задовољава његове потребе, да ли је примјерен, лијеп, умирујући, сигуран, да ли нуди могућност успостављања нових социјалних веза, све су то чиниоци који утичу на то да ли ће се тај корисник вратити у овај простор или неће. [18:152]

Шулц објашњава да би, поштујући избор појединца, град требало да шири осјећање припадности заједници, јер кад се то догоди, постајемо сувласници једног мјеста и тада можемо рећи ја сам Бањалучанин, на примјер. Поред окружења, активности и значења аутор се позива и на посебну категорију, давно устоличен појам *genius loci*. [19:67-72] *Genius loci* прије свега означава идентитет конкретног простора и човјеков однос према њему. Овдје је важно препознавање два значења простора: симбола и структуре мјеста. Симболи неког мјеста представљају прије свега његов садржајни, ментални дио, док је структура његов формални дио. Идентитет мјеста је оно што омогућава његову индивидуалност или различитост од других мјеста и подлога је за његово препознавање као издвојене цјелине. Када град има јединствен идентитет, који га обиљежава током дужег временског периода и јасно дефинисану структуру, асоцијативне слике које становници везују за град су конзистентне. Данашње вријеме, које по многим припада градовима, захтијева детаљну дефиницију њиховог идентитета. Град је одувјек и упркос свему мјесто из којег зрачи култура, цивилизација, мјесто „производње знања“, мјесто историјске иницијативе, слободе, различитости, мултиетничке и мултикултурне коегзистенције, мјесто урбанитета у смислу племенитог градског понашања образованих људи чије су основне врлине дијалог, толеранција и емпатија. [20:59]

3.3.1. Културна клима

Проблематика квалитета приобалног простора овдје је посматрана у контексту могућности да квалитетно урбано окружење позитивно утиче на човјека. Његово разматрање је условљено дефинисањем и поимањем основног појма простора, у овом случају урбаног простора. Урбанитет представља квалитет урбане организације која илуструје идентитет једног града, његова сјећања, конфликте, промјене. Урбанитет поставља у однос човјека и град кроз једну одређену културу и дух мјеста. Градско, урбано или култивисано понашање везано је за одређени степен урбане културе. Зато

кажемо да неки човјек или град могу бити обдарени урбанитетом. Културна клима је један од најбитнијих чинилаца културе, која у себи садржи три суштинска елемента: слободу, социјално наслеђе и окружење. [21:35] Слобода и култура подразумевају могућност избора, разноврсност. Из социјалног окружења, култура је дефинисала појмове као што су наслеђе и окружење. „Култура је процес и резултат хуманизације човјека. Култура је дио процеса и резултат претварања људских замисли у нови свијет, створен по мјери и визији човјека. Осмишљавајући свој свијет помоћу културе човјек је у стању да на адекватнији начин рјешава своје егзистенцијалне проблеме и да стално развија нове аспекте живота.“ [20:59]

Свијест о значају уређења приобаља повезана је са културом простора и грађењем препознатљивог идентитета. На примјерима земаља са повољним климатским условима може се закључити да су отворени јавни градски простори много више присутни него у земљама са неповољним климатским условима, па су тиме и сам третман ових простора, манифестације и активности које се дешавају на њима много учесталији. Приобаље Барселоне је носилац идентитета мјеста, ту ишчитавамо карактер заједнице и друштвену енергију града. Град посебног темперамента, посједује лакоћу трансформисања и гради свој идентитет прожимањем традиционалног и савременог.

/ Примјер Мол Фуста, Слика 10. /

Слика 10. Приобаље као носилац идентитета града: променада уз обалу, Мол Фуста, Барселона

Пјешачке стазе дуж ивица урбаних водених токова представљају важну карику у мрежи градских комуникација. На тачкама гдје се ови путеви сучију са онима који омогућавају прелазак преко ријеке, настаје чвориште. Тако, на примјер, жељезничка пруга у Будимпешти прати линију обале све до самог средишта града, гдје је јавни градски простор уједно и чвориште ријечног, жељезничког, колског, бицикличког и пјешачког саобраћаја.

Богатство културног наслеђа, које се осликава на градским обалама, као језгрима историјског урбаног развоја може се данас схватити као посједовање непроцјењиве вриједности на којима се темељи будући развој. Вриједан споменик градитељског наслеђа на обали ријеке посједује и Бања Лука. Тврђава Каstell налази се у језгру урбане структуре и један је од најзначајнијих носилаца идентитета мјеста. / Слика 11. /

Слика 11. Градитељско наслеђе у приобаљу: Кастел, Бања Лука

Многобројни свјетски градови су усмјерили свој развој на простор приобаља, гдје су формиран и јавни простори. Тако се гради идентитет управо из односа град – ријека. Градови на ријекама у њима имају природно богатство и специфичан развојни потенцијал, који се може истовремено обрађивати као генератор развоја и генератор градског ткива.

4. БУДУЋНОСТ ПРИОБАЉА

Овим је радом дефинисано приобаље као специфичан градски простор, настао у непосредном контакту града са водом. Као дио градског простора, а посматрано са архитектонског и урбанистичког становишта, уочене су три најзначајније његове карактеристике: *функција, форма и културни идентитет*.

Присуство ријечног тока условило је настанак градова на обалама и утицало на њихов раст, нарочито у почетној фази развоја. Улога природног елемента ријеке са припадајућим обалама на различитим нивоима је утицала на формирање урбане матрице. Истраживање приобаља градова, у циљу разумијевања његовог постојећег стања као основе за будућа планска рјешења, за почетну тачку узима увид у процес настанка и развоја простора приобаља, јер је развој обалног подручја неретко парадигма развоја читавог насеља. У историјском смислу, простор приобаља је претрпио многобројне и значајне промјене које се прије свега односе на карактер и доступност корисницима. Друштвено-економски односи условљавали су и мијењали начин живота и облике приобалног простора у граду. Могућност боравка у приобаљу условљена је одређеним степеном остварене безбједности и заштите од поплава. Осјећај да је простор приобаља сигуран и безбједан за коришћење основни је предуслов његове прихваћености од стране корисника.

Са истраживањем нових и одговарајућих функција и форми приобалног простора, могуће је осигурати виши ниво културе живота у граду и истовремено позиционирати градове у контексту глобалне конкуренције. Градове треба поново повезати са њиховим обалама. Идеја о мултифункционалности обале / mixed-use, multi-use / актуелна је и данас. Требало би да представља један од основних приступа у артикулацији и планирању урбаног приобаља.

Отворено оријентисана друштва планирају и пројектују приобаља која могу да прихвате промјене, препознавајући на прагматичан начин да се сви градови и сва друштва развијају и постају боља када у континуитету изнова откривају свој физички и културни израз. [22]

5. БИБЛИОГРАФИЈА

- [1] R. Trancik, *Finding lost space*. New York: Van Nostrand Reinhold Company, 1986.
- [2] B. Hoyle, *Water transport and urban development: Some geographical perspectives and propositions*, New York: Springer Science+Business Media, GeoJournal, 31(4), 1993.
- [3] J.Owen, *The water's edge: The space between buildings and water*. In: White K.N, Bellinger E.G, Saul, A. J., Symes, M. and Hendry, K. eds. *Urban waterside regeneration. Problems and prospects*. Chichester: Ellis Horwood Limited, 1993.
- [4] M. Southworth, *City Sense and City Design – Writings and Project of Kevin Lynch*, London: The Mit Press, Cambridge MA, 1990.
- [5] K. Lynch, *Слика једног града*. Београд: Грађевинска књига, 1994.
- [6] *Урбанизам Европе*, Београд: Удружење урбаниста Србије, 1996.
- [7] Д. Васиљевић Томић, *Феномен боје у дефинисању идентитета јавног градског простора*, Докторска дисертација, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2007.
- [8] З. Никезић, *Урбана средина и урбанизација*, скрипта, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 1996.
- [9] Р. Радовић, *Форма града – Основе, теорија и пракса*, Stylos Нови Сад: Орион Арт Београд, 2003.
- [10] В. Ђокић, *Урбана морфологија: град и градски трг*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2004.
- [11] C.Moughtin, M.Mertens, *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press, 2003.
- [12] Th. Sharp, *The Anatomy of the Village*, Harmondsworth: Penguin, 1946.
- [13] С. А. Doxiadis, *Екуменополис насеље будућности*, Београд: Савез студената Архитектонског факултета, 1970.
- [14] Р. Радовић, *Класификација и типологија физичких структура града, магистарска теза*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 1971.
- [15] Ј. Атанацковић, *Јавни простори обала насеља Војводине, магистарска теза*, Нови Сад: Факултет техничких наука у Новом Саду, Департман за Архитектуру, 2004.
- [16] A. E. J. Morris, *History of the urban form before the Industrial Revolutions*. New York: Longman Scientific & Technical, 1994.
- [17] М. Бобић, *Функција време - просторне структуре града, докторска дисертација*, Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 1987.
- [18] A. Olaj, P. Gabrijelčić, A. Fikfak, *Urbani obvodni javni prostor – reka kot razvojni generator*, Ljubljana: Geodetski vestnik 56-1, 2012.
- [19] Ch. Norberg – Schulz, *Становање, станиште, урбани простор, кућа*, Београд: Грађевинска књига, 1990.
- [20] З. Голубовић, *Човек и његов свет*, Београд: Просвета, 1978.
- [21] Л. Доло, *Индивидуална и масовна култура, поглавље: Култура и културе*, Београд: СЛЮ, 2000.
- [22] М. Чворо, *„Трансформација приобаља у функцији унапређења идентитета градова Републике Српске и БиХ“*, Докторска дисертација, Бања Лука: Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет Универзитета у Бањој Луци, 2015.